

УДК 346.7:378(479.2)

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В АЗЕРБАЙДЖАНІ, ВІРМЕНІЇ ТА ГРУЗІЇ

Федорчук І. В.

У статті здійснено аналіз нормативно-правової бази розвитку вищої педагогічної освіти в Азербайджані, Вірменії та Грузії в кін. ХХ – на поч. ХХІ ст. Автор вдається до детального аналізу основоположних законодавчих документів – законів, що регулюють сферу вищої освіти, та стратегічних програм розвитку освітнього сектора. Визначені особливості законодавчого підґрунтя функціонування систем педагогічної освіти в досліджуваних країнах.

Ключові слова: вища педагогічна освіта, нормативно-правова база вищої освіти, інтеграція, Азербайджан, Вірменія, Грузія.

В статье анализируется нормативно-правовая база развития высшего педагогического образования в Азербайджане, Армении и Грузии в кон. ХХ – в нач. ХХІ в. Автор прибегает к детальному анализу основополагающих законодательных документов – законов, регулирующих сферу высшего образования, и стратегических программ развития образовательного сектора. Определены особенности законодательного аспекта функционирования систем педагогического образования в исследуемых странах.

Ключевые слова: высшее педагогическое образование, нормативно-правовая база высшего образования, интеграция, Азербайджан, Армения, Грузия.

The article analyzes the legislation aspects of higher teacher education in Azerbaijan, Armenia and Georgia in the late ХХ – early ХХІ century. The author scrutinizes basic normative documents – laws which regulate the sphere of higher education and state programs on education development. The peculiarities of educational legislation in teacher education in the studied countries are presented.

Key words: higher teacher education, legislation of higher education, integration, Azerbaijan, Armenia, Georgia.

Др. пол. ХХ ст. – поч. ХХІ ст. характеризується посиленням впливу процесів інтеграції та глобалізації на розвиток вищої освіти кожної країни. Уряди провідних держав світу розробляють стратегії розвитку вищої освіти країни щодо інтеграції систем освіти у світовий освітній простір та їх відповідності запитам глобалізованого суспільства, темпам розвитку науки і техніки. Стрімкий розвиток сучасного суспільства ставить перед спеціалістом нові вимоги, серед яких визначальними є відповідальність, активність, самостійність, умотивованість до постійного самовдосконалення, вміння вчитися протягом життя тощо. Саме ці характеристики кваліфікованого працівника визначають його затребуваність та конкурентоспроможність на міжнародному та національному ринках праці. І тому кожна з країн намагається відшукати шляхи вдосконалення власних систем освіти.

Не залишаються осторонь від світових та європейських процесів в освіті і Азербайджан, Вірменія та Грузія, яких об'єднує спільна мета щодо інтеграції в європейський освітній простір. За роки незалежності ці країни накопичили значний досвід модернізації вищої освіти, прогресивні ідеї якого можуть бути корисними для України. Слід зазначити співпрацю з міжнародними організаціями в сфері освіти, вдосконалення системи гарантування якості освіти, підтримку мобільності студентів та професорсько-викладацького складу, удосконалення змісту вищої освіти відповідно до вимог Болонського процесу, розбудова законодавчої та нормативно-правової бази в сфері освіти тощо. Особливе місце в цих процесах належить педагогічній освіті як підсистемі вищої освіти, що в умовах швидкозмінного світу потребує кардинальних змін.

Аналіз актуальних досліджень засвідчив, що питання функціонування, адаптації та модернізації систем вищої освіти є предметом наукового пошуку таких учених, як А. Асланян, К. Меджидов, Л. Мкртчян, Н. Набієва, Н. Несирлі, Г. Нодія,

Ю. Саргсян, Г. Шарвашідзе та ін. Особливий інтерес у цій парадигмі становлять дослідницькі проекти таких міжнародних організацій як ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, Світовий банк, Організація міжнародного співробітництва і розвитку та інші [2; 3; 4; 5; 14]. Проте, на нашу думку, ці дослідження, фокусуючись на вищій освіті в цілому, недостатньо відображають стан та напрями розвитку, нормативно-правове забезпечення педагогічної освіти. У вивченні законодавчих основ розвитку освіти вчителів цінним вважаємо праці російських компаративістів В. А. Мяснікова та Г. Ю. Нечаєвої, які вдаються до детального аналізу нормативно-правових аспектів розвитку освіти Азербайджану, Вірменії та інших країн СНД [1]. У цьому контексті значним доробком є також дослідження "Педагогічна освіта в країнах Східного партнерства: Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Молдова та Україна" (2011) виконане під егідою Генеральної Дирекції з питань освіти і культури Європейської Комісії, де питання освітнього законодавства цих країн розглядаються з проєкцією на педагогічну освіту [12].

Результати проведеної нами пошукової та аналітичної роботи дозволяють констатувати нестачу комплексного вивчення та осмислення нормативно-правового забезпечення педагогічної освіти країн Південного Кавказу.

Отже, в ході вивчення та наукового осмислення законодавчих та нормативно-правових основ вищої освіти країн Південного Кавказу маємо за **мету** проаналізувати особливості законодавства та державної політики Азербайджану, Вірменії та Грузії в сфері вищої педагогічної освіти.

Системотворчими компонентами в освітньому законодавстві, що регулює сферу вищої педагогічної освіти Азербайджану, Вірменії та Грузії, є закони "Про освіту" (2009 р. – Азербайджан), "Про вищу та післядипломну освіту" (2004 р. – Вірменія) та "Про вищу освіту" (2004 р. – Грузія), де сформульовані основні принципи державної політики в сфері вищої освіти, в тому числі і педагогічної. Закон "Про вищу освіту" Республіки Азербайджан на даному етапі знаходиться в процесі розробки, і тому при порівнянні основоположних документів у сфері вищої освіти країн Південного Кавказу керуємося законом "Про освіту" (2009) та іншими чинними нормативно-правовими актами, які визначають ключові аспекти функціонування та перспективи розвитку вищої освіти, в тому числі і педагогічної в цій країні.

Законодавчі документи, що регулюють сферу вищої освіти кожної досліджуваної нами країни, визначають основні принципи державної політики в сфері забезпечення прав громадян на освіту, загальні засади освітньої діяльності навчальних закладів, принципи їх управління та фінансування, державні стандарти освіти, зарахування студентів, кваліфікації, тривалість та цикли навчання, права та обов'язки студентів та професорсько-викладацького складу, економіку освіти. Найбільш детальним, на нашу думку, є закон "Про вищу освіту" Грузії, де окрім загальних положень дуже чітко визначаються вимоги щодо структури ВНЗ, управлінських органів, їх прав та компетенцій, процедури авторизації (отримання закладом статусу ВНЗ) та акредитації, реорганізації та ліквідації навчального закладу, процес нострифікації, особливості деяких навчальних програм (педагогічні, навчання національних меншин грузинської мови та програма комп'ютерної грамотності) тощо [9]. Закони Азербайджану та Вірменії мають більш загальний характер так, як і закон Грузії служать фундаментом для розробки супровідних положень та актів. Наприклад, до виходу закону "Про вищу освіту" Республіки Азербайджан вища освіта окрім закону "Про освіту" (2009) регулюється такими додатковими нормативними документами як Тимчасове положення про багатоступеневу структуру вищої освіти (наказ Міністерства освіти № 399 від 07.05.1993), Правила організації формальної освіти (постанова Кабінету міністрів № 147 від 06.07.2010), положеннями про державну атестацію студентів бакалаврського та магістерського ступеню ВНЗ Республіки Азербайджан та ін. У Вірменії структура та діяльність закладів вищої освіти регулюється законом "Про державні некомерційні установи" (2001), правилами ліцензування та сертифікації ВНЗ тощо. Слід зазначити, що після підписання країнами Південного Кавказу Болонської декларації (2005) у закони були внесені ряд змін і поправок, що свідчить про динамічний процес вдосконалення сфери вищої освіти на законодавчому рівні. Свідченням значної уваги уряду до педагогічної професії, наприклад у Грузії, є створення досить міцної бази нормативних документів, а саме: Професійні стандарти вчителів (2008), Правила сертифікації вчителів (2009), Кодекс вчителя (2010) та Правила входження в професію (2010).

Проаналізувавши структуру та зміст законів Азербайджану, Вірменії та Грузії, можемо зробити висновок про схожість основоположних засад державної політики в сфері вищої освіти: гарантування та забезпечення права кожного громадянина на отримання вищої освіти, неперервність, якість, наступність, відповідність потребам особистості, інтеграція у світовий та європейський освітній простір, заохочення мобільності студентів та викладачів тощо. Ці та інші положення стали визначальними у розробці державних програм розвитку освітнього сектора, які здебільшого розробляються на 4–5 років. Поступальний розвиток вищої освіти у руслі загально-світових тенденцій сприймається урядами країн Південного Кавказу як засіб зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародному рівні.

Окрім основних принципів державної політики та цілей освіти, закони досліджуваних нами країн визначають також стандарти освіти. Так, у законах Азербайджану та Вірменії стандартам присвячені відповідно стаття 6 та 8, які відображають позицію держав щодо єдиних вимог до структури, змісту навчальних програм, управління, матеріально-технічної бази, інфраструктури, рівня знань та вмінь студентів на кожному етапі вищої освіти [6; 13]. Закон Грузії "Про вищу освіту" (2004) не приділяє окремої уваги стандартам вищої освіти, а лише описує особливості педагогічної програми, навчання національних меншин грузинської мови та програми комп'ютерної грамотності (стаття 47) [9]. Розробкою освітніх стандартів у Грузії займаються галузеві організації: для педагогічної професії – це Національний центр професійного розвитку вчителів, метою якого є вдосконалення якості викладання в школах, встановлення стандартів підготовки та підвищення статусу вчителя.

Схожість позиції урядів Азербайджану, Вірменії та Грузії спостерігаємо і у питанні щодо гарантування якості освіти на законодавчому рівні. Так, закони, що регулюють сферу вищої освіти країн Південного Кавказу, визначають основні механізми державного контролю якості освіти (ліцензування, акредитація, внутрішнє оцінювання якості освіти). Цікавим у цьому аспекті є досвід Грузії, де законом "Про вищу освіту" (стаття 25) передбачено створення служби контролю якості освіти у ВНЗ та визнається необхідність співпраці з іноземними закладами освіти щодо встановлення об'єктивних критеріїв контролю якості діяльності освітнього закладу [9]. Результати аналізу нормативно-правової бази трьох досліджуваних нами країн дають можливість стверджувати, що найбільш чітко питання гарантування якості освіти визначається у Грузії, де окрім закону "Про вищу освіту" (2004), державних програм розвитку освітнього сектора контроль якості освіти прописується у законі "Про розвиток якості освіти" (2010). Цей законодавчий документ закріплює правові основи механізмів підтримки розвитку якості освіти (акредитація, авторизація, створення та повноваження Національного центру підвищення якості освіти) [8].

Обов'язковою та невід'ємною частиною законодавчої та нормативно-правової бази вищої освіти і зокрема педагогічної є питання управління та фінансування закладів вищої освіти. Відповідно до основних законів цієї сфери управління державними ВНЗ в Азербайджані, Вірменії та Грузії організовується на засадах автономності, що значно розширює сферу і форми діяльності університетів та інститутів. Цей аспект дуже детально розглядається в законах "Про вищу освіту" Вірменії та Грузії, де чітко описуються керівні органи ВНЗ, їх склад, повноваження, процедура та строк призначення ректора, проректорів, деканів, повноваження та процедура обрання членів Вченої ради, рад факультетів, трудового колективу тощо. Так, цьому питанню в основному законі вищої освіти Грузії відводиться цілий розділ (статті 14–31), на відміну від чинного закону Азербайджану, який визначає лише загальні принципи менеджменту закладів всіх ланок освіти [6; 9]. Ми пояснюємо це відсутністю в Республіці Азербайджан закону "Про вищу освіту", де детальний опис процедури управління та фінансування вищої освіти був би необхідною складовою.

Міжнародне співробітництво в сфері освіти позиціонується урядами країн Південного Кавказу як дієвий інструмент вдосконалення власної освітньої системи та забезпечення її конкурентоспроможності на світовому рівні. І тому важливість налагодження міжнародних зв'язків з іноземними закладами освіти, мобільність студентів та професорсько-викладацького складу є провідними ідеями законодавчих документах вищої освіти трьох досліджуваних нами країн. Це також підкріплюється додатковими нормативними положеннями щодо навчання за кордоном, процедури нострифікації, перезарахування кредитів, прикладом чого слугує Державна програма

з навчання молоді Азербайджану в зарубіжних країнах на 2007–2015 рр. (2007), оложення про направлення громадян Азербайджанської Республіки для отримання освіти в зарубіжних країнах і про отримання громадянами зарубіжних країн освіти в навчальних закладах Азербайджану (2001). Порівняльний аналіз результатів дослідження Виконавчого агентства з питань освіти, культури та аудіовізуальних засобів виконаного у Азербайджані, Вірменії та Грузії засвідчує, що міжнародне співробітництво в сфері освіти в цих країнах набирає обертів хоча і різними темпами [3; 4; 5]. Теза про важливість налагодження партнерських зв'язків з міжнародними організаціями, недержавними установами, навчальними закладами зарубіжних країн пронизує основний законодавчий документ освітньої сфери трьох досліджуваних нами країн, проте найбільш чітко цей аспект висвітлюється в законі "Про освіту" (2009) Республіки Азербайджан, статті 44–45 якого присвячені загальним положенням міжнародного співробітництва, правам громадян Республіки Азербайджан на отримання освіти в зарубіжних країнах та правам іноземців на отримання освіти в Азербайджані [6].

Проаналізовані нами закони Азербайджану, Вірменії та Грузії є основними державними документами, що визначають концептуальні засади функціонування вищої освіти в тому числі і педагогічної. На основі положень визначених у цих законах кожною з досліджуваних нами країн розробляються не менш важливі для розвитку освітнього сектора програми, доктрини та концепції, які узагальнюють, регламентують, систематизують та визначають шляхи подальшого реформування вищої освіти. Зокрема це – Державна програма з реформування системи вищої та середньої спеціальної освіти Республіки Азербайджан на 2009–2013 рр., Державна програма розвитку освіти Республіки Вірменія на 2011–2015 рр., Стратегія розвитку освітнього сектора Республіки Грузії на 2011–2015 рр. Головними завданнями держав на найближчі 4–5 років ці стратегічні документи визначають інтеграцію вищої освіти держави в європейський освітній простір, модернізацію змісту вищої освіти відповідно до вимог Болонського процесу, забезпечення конкурентоспроможності освіти на міжнародному рівні. Розробка державних програм розвитку освіти здебільшого ґрунтується на аналізі досягнень та пошуку шляхів вирішення існуючих проблем, що сприяло б подальшому розвитку та модернізації національних систем освіти. На основі результатів порівняльного аналізу стратегічних планів розвитку освіти, а саме частини щодо вищої освіти, можемо стверджувати, що спільним для всіх трьох досліджуваних нами країн є необхідність вирішення таких проблем як: підвищення якості вищої освіти, вдосконалення матеріально-технічної бази та фінансування вищих навчальних закладів, модернізація змісту та подальша децентралізація в управлінні вищою освітою [7; 10; 11].

За даними міжнародного дослідження педагогічної освіти в країнах Південного Кавказу особливо гостро відчувається потреба підкріплення деяких аспектів вищої педагогічної освіти на законодавчому рівні, а саме: інновації в освітній сфері та організація подальшого професійного розвитку вчителів (Вірменія), сфера діяльності установ підвищення кваліфікації вчителів (Азербайджан), базова та післядипломна педагогічної освіти (Грузія), міжнародне співробітництво в сфері вищої освіти (Вірменія, Грузія) [12, с. 44].

Ми вдалися до детального аналізу особливостей основних законодавчих документів вищої освіти Азербайджану, Вірменії та Грузії, щоб показати рівень забезпечення законодавчого підґрунтя для розвитку вищої педагогічної освіти в країнах Південного Кавказу на сучасному етапі. Проведений нами змістовий аналіз нормативно-правової бази дозволяє стверджувати, що основним стратегічним завданням державної освітньої політики є інтеграція освіти у світовий простір вищої освіти, що здійснюється шляхом вдосконалення структури, змісту, управління, фінансування та якості вищої освіти і педагогічної освіти зокрема.

Отже, проаналізувавши основні нормативно-правові засади функціонування та розвитку вищої педагогічної освіти в Азербайджані, Вірменії та Грузії, можемо констатувати підвищення уваги урядів до модернізації освіти, що проявляється у створенні законодавчого підґрунтя для вдосконалення національних систем вищої освіти відповідно до європейських та світових тенденцій в освіті. Процес інтеграції країн Південного Кавказу до європейського простору вищої освіти стає більш динамічним і досконалим, одним із аспектів якого є розбудова законодавчого поля

вищої освіти. Проте, керуючись загальною нормативно-правовою базою в цій сфері, педагогічна освіта як підсистема вищої освіти потребує розробки додаткових законодавчих актів та положень, що регулюють такі важливі аспекти функціонування педагогічної освіти, як-от: педагогічна практика майбутніх учителів у школах, сертифікація, підвищення кваліфікації педагогічних кадрів тощо.

Література

1. Мясников В. А. Законодательные и нормативно-правовые основы развития образования в странах СНГ (Азербайджан, Республика Армения, Республика Беларусь, Туркменистан) [Электронный ресурс] / В. А. Мясников, Г. Ю. Нечаева // Право и образование. – 2006. – № 5. – Режим доступа : <http://window.edu.ru/resource/231/41231/files/lexed26.pdf>. – Название с экрана.
2. A Compilation of Background Information about Educational Legislation, Governance, Management and Financing Structures and Processes : Central Asia. – UNESCO-IBE, 2008. – 76 p.
3. EACEA – Tempus. Higher Education in Armenia [Електронний ресурс]. – Yerevan, 2010. – 12 p. – Режим доступа: http://eacea.ec.europa.eu/tempus/participating_countries/reviews/armenia_review_of_higher_education.pdf. – Назва з екрана.
4. EACEA – Tempus. Higher Education in Azerbaijan [Електронний ресурс]. – Baku, 2010. – 12 p. – Режим доступа: http://eacea.ec.europa.eu/tempus/participating_countries/reviews/azerbaijan_review_of_higher_education.pdf. – Назва з екрана.
5. EACEA – Tempus. Higher Education in Georgia [Електронний ресурс]. – Tbilisi, 2010. – 12 p. – Режим доступа: http://eacea.ec.europa.eu/tempus/participating_countries/overview/georgia_tempus_country_fiche_final.pdf. – Назва з екрана.
6. Education Law of the Republic of Azerbaijan [Електронний ресурс] / The Ministry of Education of the Azerbaijan Republic. – Baku, 2009. – Режим доступа: <http://www.edu.gov.az/view.php?lang=en&menu=72&id=5244>. – Назва з титул. екрана.
7. Georgia. Consolidated Education Strategy and Action Plan (2007–2011) [Електронний ресурс]. – Tbilisi, 2007. – 59 p. – Режим доступа: <http://planipolis.iiep.unesco.org/upload/Georgia/Georgia%20Consolidated%20Education%20Strategy%20and%20Action%20Plan%202007-2011.pdf>. – Назва з екрана.
8. Law of Georgia on Development of Quality of Education [Електронний ресурс] / National Center for Educational Quality Enhancement. – Tbilisi, 2010. – Режим доступа: http://eqe.ge/uploads/LawsRegulaions/ENG/Law_Education_Quality_Development_2107_2010_ENG.pdf. – Назва з екрана.
9. Law of Georgia on Higher Education [Електронний ресурс] / National Center for Educational Quality Enhancement. – Tbilisi, 2004. – Режим доступа: <http://eqe.ge/uploads/LawsRegulaions/LAWOFGEORGIAONHIGHEREDUCATION.pdf>. – Назва з екрана.
10. State Program of Education Development in the Republic of Armenia (2011–2015) [Draft]. – Yerevan, 2011. – 50 p.
11. State Program on Reforms in the Higher Education System of the Republic of Azerbaijan for the 2009–2013 years [Електронний ресурс] / Ministry of Education of the Azerbaijan Republic. – Baku, 2009. – Режим доступа: <http://www.edu.gov.az/view.php?lang=en&menu=83&id=2552>. – Назва з екрана.
12. Study on Teacher Education for Primary and Secondary Education in Six Countries of the Eastern Partnership : Armenia, Azerbaijan, Belarus, Georgia, Moldova and Ukraine [Final Report]. – Brussels : GHK, 2011. – 98 p., 10 annexes.
13. The Law of the Republic of Armenia on Higher and Postgraduate Professional Education [Електронний ресурс] / National Information Center for Academic Recognition and Mobility. – Yerevan, 2004. – Режим доступа: <http://www.armenic.am/index.php?laid=1&com=module&module=menu&id=97>. – Назва з екрана.
14. Varghese N. V. Institutional restructuring in higher education within the Commonwealth of Independent States / N. V. Varghese. – UNESCO-IIEP, 2009. – 32 p.